

Димитър Кенанов (Велико Търново, България)

ИСТОРИЯ НА УВОДНАТА ЧАСТ НА МЕТАФРАСТОВОТО ЖИТИЕ ЗА СВ. НИКОЛАЙ МИРЛИКИЙСКИ

Симеон Метафраст (X—XI в.) заварва богато многоцветие от писмени и устни предания, от живописни изображения на прочутия християнски светител Николай, архиепископ на Мира, покровител на моряците и пътниците¹, закрилник на изпаднали в беда хора, на зовящи името му оклеветени, изцелител на безмерно страдащи болни. Не се знаят преките причини за съставянето на поредното житийно четиво, но може да се предполага, че целта е била да се снемат апокрифните наслоения в старите сказания и да се покаже душевната чистота, в която е протичал земният живот на светеца, а също така да се постигне художествена убедителност чрез уместност (πρέπον), премереност (μέτρον) на речевия изказ².

В България Метафрастовото житие на св. Николай се превежда вероятно през XIV в., откогато са запазени няколко преписа. Единият от тях е в „Сборник от жития, слова и повести за ноември—декември“, XIV в., № 94 от библиотеката на Зографския манастир в Атон. Полууставът на ръкописа напомня почерка на монах Лаврентий, засвидетелствуван в Иван-Александровия сборник от 1348 г. и в Погодиновата „Лествица“ (№ 1054), съхранявани в Санкт Петербург³. Това заключение правя от визуалното впечатление, когато на 18 август 1989 г. разглеждах манастирската библиотека заедно с доц. Георги Петков в присъствието

¹ Срв. „Молитва за тръгващия на път“, където се желае божия закрила на пътника с молитвите на Богородица, Йоан Кръстител, архангел Михаил, на архиеерея Никола и св. Петка. Вж. Кенанов, Д. Молитви на Симеон Метафраст в старобългарски превод. — Старобългаристика, 15, 1991, № 1, с. 71.

² Косвено потвърждение, че са обосновани подобни разсъждения, предоставя следметафрастовата агиография. В нея много по-последователен е вече стремежът към висока култура на стила. В гръцкото житие на Йоан Дамаскин например Йерусалимският патриарх Йоан Меркуропол (1156—1166) разсъждава за особеното старание на иконописците да употребяват изящни материали съобразно намеренията им да се окаже голяма чест на светиите: „И так, если (люди) в такой степени заботятся об изяществе изображений святых, то неужели следует, повествуя об их деяниях, допускать, чтобы речь была небрежна и неизящна? Никоним образом. В самом деле, невежественным людям простиительно, если они, как могут, необработанными словами рассказывают о деяниях угодивших Христу. Но тем, у кого слово было предметом изучения, непорочно слагать жития святых небрежно.“ От тази гледна точка патриарх Йоан представя редакторското неспокойствие на самия Дамаскин, загрижен за точността на речевите структури в духовните си трудове: „Он, напряг весь свой ум и, собрав все то, что прежде написал, просмотрел это, упорядочивая, украшая и исправляя, чтобы придать большую точность выражениям, смыслу, объему и плану; и где встречалась чрезмерная цветистость и как бы нарушалась мера, там он благоразумно старался сообщить большую важность, чтобы в его книгах не было ничего показного и пустого“ (В: Полное собрание творений св. Иоанна Дамаскина. Т. 1. СПб., 1913, с. 23 и 42). Срв. Исаак Сирия: „Всякую вещь красит мера. Без меры обращается во вред и почтаемое Прекрасным“ (Слово 1) (Творения иже во святых отца нашего аввы Исаака Сириянина... Слова подвижнические. 3-ье изд. Сергиев Посад, 1911, с. 6).

³ Кувев, К. Иван-Александровият сборник от 1348 г. С., 1981; Иванова, Кл. Български, сръбски и молдо-влахийски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин. С., 1981. с. 309.

ἐναργέστερον δείξει τε, ὁ βούλεται, καὶ ὑπ' ὀφθαλμοῦς προθεῖναι τὸ πρᾶγμα, ὅσω καὶ πλέον διερεθίζειν οἷδε πρὸς μίμησιν καὶ ζήλου τι κέντρον ταῖς ψυχαῖς ἐνιέναι καὶ πρὸς ἴσα διανιστᾶν“ (235).

писаніе. ꙗвѣ покажетъ еже хощет. и предъ оумма предложитъ дѣло. елико и пав/ε/ въздвигнотн¹¹ вѣсть на пивдѣжаніе. и ревностіѣ ꙗкоже и некоторым¹² жаломъ ѡвазвнѣтн дѡшж. и [на равнаа възвѣтнѣтн] (л. 209б—210а)¹³.

Несъмнено българският преводач се придържа към принципа на пословното превеждане, дума по дума, без да се нарушава синтаксисът на гръцкия текст. В откъса се намира само едно нарушение, но то се е получило вероятно при по-късното преписване, когато се е сменила поредността на словоформите: таῖς ψυχαῖς ἐνιέναι — ѡвазвнѣтн дѡшж. Към същинския начален вид на словосъчетанието ни връщат Макариевите ВЧМ, които в случая точно предават първообраза на превода, съобразен с гръцкия синтаксис: дѡшж ѡвазвнѣтн (ст. Х'Уѐ). Симеон Метафраст се е стремил към изразителна ритмическа и мисловна пълнота на началната речева фраза с анафорическите подхващания (σοφόν ... σοφώτερον; δεινὴ ... δεινὴ), с ценностното съпоставяне на двата рода изкуство и сравнение-топос „жило“. Тези особености са отразени от българския граматик, включително и сравнителната степен: прѣмждѣвнше. За отбелязване е, че другата сравнителна степен е пропусната: ἐναργέστερον — ꙗвѣ (ἐναργῆ — ꙗвѣ).

Ако потърсим източниците, които са внушили иконографския мотив, ще си припомним Първото слово против иконоборците на Йоан Дамаскин¹⁴, увода към Житието на Власий Минх¹⁵ и др. Известно е, че иконите „заговорват“ с извлечение от жития, чрез разгърнати свитъци с изписани текстове¹⁶. Най-близко обаче до Метафрастовото разсъждение е епископ Теодорит Кирски (IV—V в.): „Живописцы, изобразив древния события на досках и стенах, конечно доставляют удовольствие зрителям и то, что давно совершилось, сохраняют на долго в свяжей памяти. Но историки вместо досок употребив книги, а вместо красок — цветность слов, делают память минувшаго еще прочнее и тверже; потому что искусство живописца слаживается временем.“¹⁷

Под въздействието на Симеоновия увод се оказва Патриарх Евтимий. В Житието на Петка Епиватска (Търновска) той също споделя по-високата чест и полезност на писателското слово пред изкуството на живописца¹⁸.

Затваряйки кръга от въпроси, които извиква началото на Николаевото жи-

¹¹ възвѣстнѣтн — ВМЧ.

¹² некимъ — ВМЧ.

¹³ Пасажът в скобите е обрѣкан в ръкописа, възстановен е по ВМЧ.

¹⁴ Срв. „Слово за иконите към цар Константин Кавалия“ от Йоан Дамаскин: „Н стѣн Белнынъ Баснаіе вѣтъцъ нашѣ, похваляѣ стѣжъ мѣнны. М. глеть. Понеже словописци на знаменюжѣт. вѣнъ слово красащѣ, вѣнъ же на дѣскахъ науѣтаважѣше. неѡ словописецѣ нагна сѣвѣле. и что нагна въ сѣвѣлѣ. вѣсѣ нже въ пѣдѣтъ сѣмотрѣне Хѣѡ, и предасть цѣркн.“ Львов, Университетска библиотека, № 201 (I. В. I), Сборник от XVI век, л. 105 а. „Образ же есть напоминание. И то что для обученныхъ письменамъ — книга, то для необразованныхъ — изображение; и что слово для слуха, то образ для зрѣния: мы мысленно с нимъ соединяемся“ (Полное собрание творений св. Иоанна Дамаскина..., с. 357).

¹⁵ Вж. Архим. Леонид. Житие препод. Власия Минха. — Памятники древней письменности и искусства, 1887, с. 1.

¹⁶ Вж.: Лихачев, Д. С. Поэтика древнерусской литературы. Л., 1971, 28—32; Бакалова, Е. Житиенно повествование и изобразителна интерпретация. — Старобългарска литература, 25—26, 1991, 173—187; Бегунов, Ю. К. „Житие Стефана Дежанского“ Григория Цамблака в России: повествование „в лицах“. — Старобългаристика, 13, 1989, №1, 53—66.

¹⁷ Феодор, еп. Кирский. Церковная история. СПб., 1852, с. 12 (кн. I, гл. I. Цель истории). Срв. „Житие на св. Евдоким“, чието авторство в новите изследвания се отдава на Константин Акрополит. — Лопарев, Хр. М. Житие св. славного Евдокима... С., 1908, с. 48 (= Известия Русского археологического института в Константинополе. Т. 13).

¹⁸ Вж. Кенанов, Д. Литературата на Първата българска държава и писателското дело на Евтимий Търновски. — В: Константин-Кирил Философ. С., БАН, 1981, 179—180. Кенанов, Д. Симеон Метафраст и Търновската книжовна школа. — В: Търновска книжовна школа. Т. 4. С., 1985, с. 36.

тие, ще добавим, че Метафраст прави подобни съпоставки още в предисловията към Житието на преподобна Теоκτιστα¹⁹, Житието на Йоан Златоуст²⁰.

Втората и последна текстова структура на встъплението обвързва по-общите постановки за разкриването на Истината с ползата от опознаването на непосредствения жизнен път на светеца — сподвижник на добродетелта:

αὐτίκα γοῦν ὁ τῶν κατὰ θεὸν πολιτευσαμένων βίος, τῷ λόγῳ διατυπούμενος, πολλοὺς ἂν ἐφελκύσῃται καὶ παρακαλέσῃ πρὸς ἀρετὴν, καὶ ὅλως αὐτοὺς πρὸς τὸν ὁμοίον διαθερμανεῖ ζῆλον ὥσπερ δὴ καὶ ὁ τοῦ θεοῦ πατὴρ Νικολάου, καὶ τούτου γε μᾶλλον ἤπερ τινος, ὅσω καὶ ἀκοὴν πλέον ἠδύνηι καὶ ψυχὴν εὐφραίνει καὶ πρὸς τῆν τῶν καλῶν ἐργασίαν διανοιστῶ. τὰ τούτου τοίυυν καὶ διηγητέον ἡμῖν καὶ περιληπτέον τῷ λόγῳ εἰς δύναμιν, καὶ πάλαι μὲν ὄντα τοῖς πολλοῖς γνώριμα καὶ οὐδεμιᾶς δεόμενα ἱστορίας, πλὴν ἀλλ' ὅσον ἀναλαβεῖν αὐτὰ καὶ εἰς μνήμην ἐνεγκεῖν καὶ τὰς φιλαρέτων ἠδύναι (ὕμῶν εὐφράναι) ψυχὰς (235).

Скорѣе ꙗко. нже²¹ по бѣ въ жившѣи. н житіе савомъ въображаем²¹. многы прнвлекет н ѡманть на добродѣтель. н всма к пн²² ѡномꙋ раж'жежетъ ревность. такоже с²² н бжственаго ѡна нашего Николы. н сего²³ вацше пауч²³ ннаго. еанко же н савѣ мнѡже наслаждаеть, н дша вселнт. н на добраа дѣла въставаеть. н таже сѣт того бо да сказана бжть нам. н прнхтна по силѣ своен²⁴. н древле ꙗко сѣца въдома мнѡгым. н нн еднаго трѣбѡща спсана, ѡбауче еанко же въспрнхти снхъ въ памѣ прннестн. н любачнхъ добродѣтель ва насладнтн дша (л. 210а).

Изкусно усложнената словоплетеница на Метафраст е пренесена дословно в българските фразови съответствия. Изключенията са малко и те могат да се дължат на използвания от преводача гръцки препис — липсва частицата за възмож-

ност: ἂν (би): πολλοὺς ἂν ἐφελκύσῃται — многы прнвлекет; в края е добавена местоименната форма εἰ, но тя се чете в житийните разночетения; ὕμῶν (по-горе вече бе изтъкнат завършекът на увода, разширен с цитат от Соломоновите притчи). Донякъде се изразяват авторските основания за съставянето на ново житие, ако се разтълкува едно разночетене към словосъчетанието: δεόμενα ἱστορίας — οὐδ' ὅλως ἱστορίας δεόμενα. Праведните дела на св. Николай в миналото са били известни на мнозина, но не са били изцяло описани (ὅλως ἱστορίας) и затова, доколкото е възможно неговите добродейния да се възстановят (ἀναλαβεῖν), те ще бъдат изнесени, за да не бъдат забравени (εἰς μνήμην ἐνεγκεῖν), и за душевна наслада на всеки, който обича добродетелите. За верността на подобен диалог с житиелесния подтекст говори изненадващ на пръв поглед рецептивен факт. В руски препис (XVII в.) на българския превод Метафрастовият увод е преработен с много допълнителни редакторски структури. Сред обсъжданите въпроси е и агиографско-риторическият принцип за неизречимостта, необхватността на добродетелната пълнота, претворявана в живота на боголепните светци. Получава се всъщност авторизирана адаптация на Метафраст, но пряко върху основата на българския превод: Мѡдрѡ ꙗко нѣкаа вещь жнеопнсвошнхъ рѣка, таже ѡбръза наѡертаніемъ истннѣ ѡподобентн мѡгѡшаа. Мѡдрѡвшн же естѣ н пауче болма, еже словомъ бѡлѣпное дѣтельство прѣложнтн. жнвѡцаго ѡлѣка на земаи плотнаго аггѡл. гражданина нѣснаго іѣрѡлама свѡца. Жнеопнсвошнхъ бо аще н мѡдрѡ вещь хвдожествомъ нарѡцатн са ѡбѡуче такоже н естѣ понеже хнтро но не толнко такоа. такоже прѣдложнене ѡлѣскаго

¹⁹ Γεωάννου, Θ. Μνημεῖα ἀγιολογικά. Βενετία, 1884; Leipzig, 1973, 18—19.

²⁰ ГПБ — Санкт Петербург, сб. на М. П. Погодин, 770, Житие на Йоан Златоуст от Симеон Метафраст, XIV век, л. 1 б. Иванова, Кл. Български..., с. 351.

²¹ ВМЧ: Нже на бжте жившнхъ житіе, словомъ въображаемо.

²² ВМЧ: се.

²³ ВМЧ: бѡлѣпнн.

²⁴ ВМЧ: словесе.

ДЪТЕЛСТВО. ЕДИНО БО НАУЧЕРТАНИЕ ПРІИМЕТЪ ОПОДОБЛЕНІА. И К ТОМУ НИШ УЕМ ЖЕ НВДНТ СА ПРІАТН ТРѢДА. ПОМЕЖЕ ИСПОЛНИЛЪ ЕСТЬ ВЕЩЬ. СПИСАТЕЛ' ЖЕ УЛУЧСКАГО ДЪТЕЛСТА АЩЕ И ЗЪЛО МНОГОПРОСТЕТО ИЗВЕНТНЕ ОУМА ПОКАЖЕТЪ, КЪПИНО ЖЕ ВСЕУХЪ БЪГЫХЪ ДЪВЪЗЪ БО ЕДИНЪ ВИНЪ БГОУБІИНАГО МЪЖА СОБРАТИ НЕ МОЖЕТЪ. ПОМЕЖЕ ВЪКЪ ЖИЗНИ СЕА ПЛОДОРОДЕНЪ ТВОРИТЪ ВНДЪ. ПЛОДЫ ЖЕ ДЪТЕЛСТВА. ЕМЕ БГОПОДРАЖАТЕАНЫХЪ УЛЪКЪ НИКТО ЖЕ ПО ДОСТОАНИЮ ИСПОВЕДАТИ ВОЗМОЖЕТЪ. ЗЕМЛЮ ИСПОЛНИША ВСЮ, И ВСЕЛЕННЮ УЮДЕСЫ ПРОСВѢТИША. О СХЪЗЪ БО И ДЪВЪЗЪ ИАСНО ГЛЕТЪ. ЕМЕ „КО ВСЮ ЗЕМЛЮ — РЕЧЕ — ИЗЫДОША ВЕЩАНА ІА НХЪ, И В КОНЦА ВСЕЛЕННЫА ГЪЫ НХЪ“ (Пс. 18:5). ПАКН ННДЕ ГЛЕТЪ. „ПРАВЕДНИН ПРСІАТЪ ІАКО СЪНИЦЕ“ (ПО МАТ. 13:43). И САМЪ ГЪЪ КО СВОИМЪ ОУЧНИКОМЪ І АПСЛОМЪ РЕЧЕ, „ВЫ ЕСТЕ СВѢТЪ МИРЪ“ (МАТ. 5:14). СВѢТЪ ЖЕ РЕЧЕ НЕ ОГНА ВЕЩЕСТВЕНА НМЕ ПОЖИГАЕТЪ ВСА І ОУЕРНЕВАЕТЪ. ПО СВѢТЪ ОУМА НЕВЕЩЕСТВЕНА ЕГО ЖЕ УТ БГА И ГЪ НАШЕГО ІСА ХЪ, БЪГОСТЬ БГОТВОРИВЫН ДАРЪ ПРІАША. И ТЪМЪЗЪ ВСЕЛЕННЮ ВСЮ РЕКШЕ НА ЗЕМЛН СВЩАА УЛЪКН ПРОСВѢЩАЮТЪ. И УТ ТЪМЪ ГРЕ[Х]ЕННЫА ОЦЦАТЪ, И КЪ БГЪ ПРНСВОНВАЮТЪ. „ПРАВЕДНЫХЪ БО ДША В ОУЦЪ БЖІИ СВЪТЪ“ (ПРЕМ. 3:1) И ТАКОВЫА РАДН ВНЫ БО ЕМЕ УБОЖАТН СА СМЪЗЪ И БЪГНИМЪ БЫТН. И ПО СЕМЪ УБОРАЗЪ РЕЧЕ ГЛАТН СА. „К ПАМАТЪ ВЪЧНВЮ БВДЕТЪ ПРАВЕДНИКЪ (Пс. 111:6), И ПАМАТЪ НХЪ В РОДЪ И РОДЪ. СЕГО РАДН В ЛЪПОТВ ОУБО НАМЪ РЕЩН ІАКО ДОСТОИИИ СВЪТЪ ВЕАНОМЪ ПОХВАЛЕНІЮ И ОУБАЖЕНІЮ И ОУДНВЛЕНІЮ. КОИИИ ЖЕ ННЪ ПРННОШЕННЫМЪ, ПАМАТЪ ПРАВЕДНИКА ПОТЦИИИ СА ДЪТЕЛН И ПРЪДЕНАГО ЖИТІА УТ СВЩАГО ТЪ МНРСКАГО ГРАДА ПЕРВОПРЕСТОАНИКА“²⁵.

За разлика от Русия в разглежданата епоха Балканите тънат в безпросветното турско робство и там през XVI в. се заражда движението на низовата литература. За да се възпре етническото и верското претопяване на християнските народи, на достъпен, говорим език започва да се претворява християнското духовно наследство от миналото, чийто литературен език е станал вече трудно разбираем²⁶. В своята прочута книга „Θησαυρός“ („Съкровище“) Дамаскин Студит обработва на прост език Метафрастовото „Житие на Николай Мирликийски“: „Μεταφραστεις εις την κοινην γλωσσαν“. Съдържателното ядро на встъплението е запазено. Извършени са лексикални промени, някъде се съкращава или, обратно, се добавя, синтаксисът е опростен. Доловен е ритъмът на анафорическите подхващания, но с други лексикални съответствия: „Επιδεξιον τι... επιτηδειον; επιδεξιωτερος... επιτηδειωτερος...“ Сложният смисъл на увода е „преведен“ на достъпен език. Изкусният витиеват стил на Метафраст е преодолян, но без да се напуска пространството на риториката. Естественото просторечно изразяване не е достатъчно за Дамаскин Студит да бъде разбран и сърдечно приет и само в увода на два пъти той се обръща към слушателите си с „благословени християни“ и настоява да бъде изслушан с пълно внимание: 'Επιδεξιον τι ειναι, εὐλογημένοι χριστιανοί, τὸ χέρι τῶν ζωγράφων, καὶ επιτηδειον ειναι να μιμηθῆ την ἀλήθειαν, καὶ να παραστήση φανερὰ σημεῖα τῶν πραγμάτων. 'Επιδεξιωτερος δὲ ειναι ὁ λόγος καὶ επιτηδειωτερος, καὶ φανερώτερα δύνатаи να δείξη τὸ πρᾶγμα, παρά την ζωγραφίαν ὅτι ὁ λόγος παρακινεῖ την ψυχὴν πρὸς ἀγαθοποίησιν, καὶ μιμησιν τῶν καλῶν ἀνθρώπων, κάλλιον ἀπὸ την ζωγραφίαν την ἕψυχον. Ὅλων γοὺν τῶν 'Αγίων καὶ τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος καὶ αἱ διήγησες δύνονται να σύρου την ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ εις ἀρετήν, καὶ εις ἀγάπην τοῦ καλοῦ ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ

²⁵ ГПБ — Санкт Петербург, сб. на М. П. Погодин, 658-б, Сборник житий святых, XVII в., л. 132—134. Вж. Копреева, Т. И. Собрание рукописной книги М. П. Погодина. Предварительное описание. Л., 1956—1977 (машинопис), № 658-б; Иванова, Кл. Български..., с. 442. Срв. наблюденията на А. И. Пономарев за печатните издания на житието: „За исключением первого из них, в 1640 г., встречаются уже значительные изменения и дополнения Метафрастовского текста, сделанные, главным образом, для того, чтобы усилить в нем поучительно-назидательный элемент повествования (см. Моск. изд. Жития и службы св. Николаю — 1643, 1662, 1694 и 1699 г.). И если в старом рукописном переводе Метафрастовского текста буквальная передача его лишила перевод литературных достоинств подлинника, отступления и восполнения текста в переводных печатных изданиях еще более отдалили его от подлинника в отношении литературном“ (Пonomarev, A. I. Памятники древнерусской церковно-учительной литературы. Вып. 2; Славяно-русский Пролог. СПб., 1896, с. 192).

²⁶ Подробно вж. Кенанов, Д. Обликът на литературния процес през XV—XVI век и появата на низовата метафрастика (под печат).

тоῦ Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ θαυματουργοῦ ὁ λόγος καὶ ἡ διήγησις περισσότερον δύναται νὰ παρακινήσουν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν καλωσύνην, ὅτι καὶ περισσότερον εὐφροσύνην καὶ χαρὰν ἔχει ὁ λόγος τοῦ, ὅτι καὶ ἡ διήγησις τοῦ ὅλον χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις εἶναι καὶ εἰς τὸν λέγοντα, καὶ εἰς τὸν ἀκούοντα μετὰ πάσης προθυμίας. Τοῦτου γοῦν τοῦ Ἁγίου τὰ ἔργα καὶ τὰς πράξεις βούλομαι νὰ διηγηθῶ, εὐλογημένοι χριστιανοί, καὶ παρακαλῶ τὴν αὐθεντίαν σας, ἀκούσατε μετὰ πάσης προθυμίας.²⁷

Независимо от новогръцкия характер на езика Дамаскиновата преработка се превежда на среднобългарски в същината си книжовен език от Григорий Прилепски (XVI—XVII в.) и русина Самуил Бакачич (XVII в.):

ГРИГОРИЙ ПРИЛЕПСКИ:

Нзредно же нешто е љубимци, рѣка зографска. н нзредно же е по бие истинно. н да представитѣ љавенна знаменѣ въцем.

нзреднише же е сло н потребнише. н љавеннише может показати вещи, wt зографские. јако слово привланитѣ дшв къ блгоствореніе н по љбстворетѣ добротн љаким, болше wt зографіа бездвшна. въсехъ бо стѣнх н дрвенехъ словеса н повѣстн, могут привлѣци дшв кранною въ добродѣтелѣ, н въ љубовѣ добрѣ. н н же въ стѣхъ ѿца нашего Николы ѿтворца слово н повѣстн, множае может привлѣци љка къ добродѣтели. јако мнужанше всѣле н радостн иматѣ слово его. јако н повѣстѣ его,

всѣ радостн н всѣ ле е н въ глаголѣхъ н въ послѣшаніихъ съ всакимъ привлѣжаніемъ. томъ еw стѣмъ дѣла н дѣланіа хоци повѣдати љбимци н братіе. н млю се вашемъ блгостію послѣшанте съ всакимъ привлѣжаніемъ.²⁸

При двамата преводачи вече е водещ смисловият превод с елементи на извѣткостово тълкуване, макар че дословният превод при тях също не е забравен. Самуил Бакачич доизтъкува със свое словосъчетание фразата: „νὰ παραστήσῃ φαυερὰ σημεῖα τῶν πραγμάτων“/„да представляеѣтѣ љвѣ знаменіа вещей шарамн свонми“. Григорий Прилепски възприсма „ψυχὴν τοῦ ἀκροατοῦ“ като „дшв кранною“ вместо правилното „δουλοῦ слышатѣла“, както е при Бакачич. Подобен е случает и с „εἰς τὸν λέγοντα“/„въ глаголѣхъ“ вместо „въ љвѣциемъ“. И у двамата има изоставени и непеведени текстови единици. При Григорий е запазена грѣшка словоформа: „болше wt зографіа“/κάλλιον ἀπὸ τὴν ζωγραφίαν“. Срв. Бакачич: „лѣпше wt жнвописаніа“.

В Аджарския дамаскин от 1686 г., издържан също на книжовен език, Студитовото предисловие към „Житие на Николай Мирликийски“ с отхвърлено. По

²⁷ Θεσαυρὸς Δαμασκῆνου τοῦ ὑποδιάκονου καὶ Στοδῆτου τοῦ Θεσσαλονίκηως. Θεσσαλονίκη, 1983, с. 284. Нататък се сочат само страниците.

²⁸ Илиевски, П. Хр. Крински дамаскин. Скопје, 1972, с. 528, л. 264 б. Нататък в скоби се поставят само листовете на ръкописа.

²⁹ НКМ — София, № 327, XVII век, л. 110 а. За руския превод вж. Словарь книжников и книжности Древней Руси (XI—XIV вв.). Л., 1987, с. 169.

САМУИЛ БАКАЧИЧ:

Нзредное нешто есть, блвеннии хрстнае да подражаеѣтѣ жнвописецѣ истиннѣ, н да представляеѣтѣ љвѣ знаменіа вещей шарамн свонми. Нзреднише же есть слово, н љавеннише может да покажет вещь нежеан жнвописаніе. нево слово подвнзаеѣтѣ дшв къ блгостворенію н подражанію добрнх љакъ лѣпше wt жнвописаніа бездвшнаго. Всѣхъ жебо стѣхъ н дрвеннх љакъ слово н повѣстн могут да подвнзѣтѣ дшв слышатѣла въ добродѣтелѣ н въ љубовѣ добраго. Нъ ѿца нашего Николла ѿтворца слово н повѣданіа болше могут да подвнзѣютѣ љака въ блгостыню. нево болше н веселѣ н радость имат слово его, н повѣстн его, всѣ радость н веселѣ сѣтѣ н въ љвѣциемъ н въ слышаніемъ съ всакимъ ѿсрднемъ. Сего жебо стго дѣла н дѣланіа хоци да повѣдаю блвенни хрстнае. н млю блгостіе ваше да слышѣте та съ всаким ѿсрднемъ н недрамателно.²⁹

силата на „монтажния“ принцип е сложена молитвена стихира от богослужението: „Нже въ Тронцѣ въсѣхъ покланяемынъ Бѣ. прѣвѣчноу естѣво, прѣвбогатѣ н неконуемое величѣство, неслѣдимаа славо, неизреченнаа властн. прѣвмѣдростн истѣиннѣ. бѣгостн въ истннѣ неслѣдимаа глѣбыно. нже єдинѣ нмѣенъ безсѣмрѣтїе. въ свѣтъ жнвынъ непрѣстѣпнѣмъ въ вѣкы амннѣ.“³⁰ Срв. Молитвата на свещеника в „Цена за осветяване на вода“: „Бѣ велнкынъ н вышннѣнъ. нже въ Трѣ/н/цѣнъ стѣнъ покланяемынъ. прѣвѣчноу естѣво. прѣвбогатѣ н неконуемое свѣцѣство, неслѣдимаа славо. неизреченнаа властн. прѣвмѣдростн истѣиннѣ. бѣгостн въ истннѣ неслѣ^Амаа пжунно...“³¹

В дамаскинѣ на новобългарски език този уводен текст или липсва (Люблянски дамаскин), или пък е преобразен в обширно поучително слово, както е в Тихонравовия дамаскин: „Дето е въ Тронцѣ єдинѣ Бѣ, что мѣ се снѣко покланяаа дето мѣ е естѣво прѣвѣчноу что мѣ се не знае почело отъ кога е н какъво е, ни конънна нма да се доврѣши. н неговото величѣство что е прѣвбогато не доврѣшва се никога, н слаата мѣ не може никонъ на нѣа да се всѣтн. н неговата властѣ е неизреченнаа, дето никонъ не може да искаже дръжавата мѣ что влада надъ снѣкы свѣтъ. н дето е истѣиннѣ на снѣка прѣвмѣдростѣ. н на неговата дълбока бѣгостѣ, дето е бѣгъ н кротъкъ въ истннѣ не може никонъ искажа, н дето е єдинѣ что нма безсѣмрѣтїе, н не вмрѣа амнъ е жнвъ на свѣтъ непрѣстѣпнѣ...“³² Дотук се простира разширената новобългарска метафраза на молитвата от Аджарския сборник. Нататък поучението съединява още няколко структурно-съдържателни равнища, в които се представя библейската история на света и човечеството от сътворението, грехопадението, старозаветната епоха на пророците до възплъщението, разпятнето и възкресението на Христос. На върха на „небесната йерархия“, до богочовека, стоят апостолите, мъчениците, светителите, пастирите и учителите на Църквата. По метода на съпоставянето между тях е поставен и „дето го днеска въспомѣваме, тознъ уюднынъ н днѣнынъ Николѣ велнкынъ. Н зашто е доврѣ да потаннѣ нѣкоа танна църска работа, а бжїа работа да прокажвашъ (Тов. 12:7). н на стѣтѣ бжїнъ что съ унннѣ доврѣ е н подобно е ясно да казвашъ. Затова н азъ, отнъ като се нанесе бѣда на оногознъ раба что прѣ отъ тѣ таланъ тѣ н скрѣнъ го въ земанъ, н не придобнъ ницѣ отъ него (срв. Мат. 25: 1—46). Затова се боннѣ н азъ да таннѣ стѣа работа, амнъ послашантѣ за стѣо Николѣ, откакъ се роднъ, н

какъ бы до послае. Дето насъ днеска събра да се не влабна амнъ да кажемъ.“³³ Това непосредствено въвеждане на темата с биографичния план за мирликийския светец се опира на предисловието към известното „Житие на Мария Египетска“ от йерусалимския патриарх Софроний. То се чете в същия Тихонравов дамаскин: „Танна рѣчь нѣнъ нѣконъ зговорѣ царъскынъ. та е доврѣ да потаннѣ, а бжїа работа да прокажешъ та е славно н доврѣ е... Затова се боннѣ н азъ да мълуннѣ да не казвѣамъ цю е бжїа работа славноа. зацѣо съмыславамъ оногознъ раба мѣкътъ мѣ цѣото мѣ даде Бѣ таланътъ да трѣгѣа, а тонъ го скрѣнъ въ земланъта н не придобнъ ницѣ съсъ него.“³⁴

³⁰ БАН – Санкт Петербург. 24.4.32 (сб. И. И. Срезневски, № 79). Аджарски дамаскин, 1686 г., л. 286 а. Цит. по Дончева-Панайотова, Н. Книжовното и илюстраторското дело на даскал Недялко и сина му даскал Филип от втората половина на XVII век. — Старобългарска литература, 11, 1982, с. 99.

³¹ Сырку, П. А. К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке. Т. 1. Вып. 2. Литургические труды патриарха Евфимия Терновского. СПб., 1890, Лондон, 1972, с. 100. В Соловецкия службникъ вместо неконуемое свѣцѣство се чете неконуемое величѣство (пак там, бел. 14).

³² Демина, Е. И. Тихонравовский дамаскин. Ч. 2. С., 1971, с. 161.

³³ Пак там, с. 162.

³⁴ Пак там, с. 189.

Оказва се, че риторическият увод е най-подвижната част от Метафрастовото житие за св. Николай Мирликийски. Встъплението претърпява промени или се написва по нов начин в зависимост от авторовите предпочитания и от идейните потребности на обществото в дадена епоха. Уводната част отпада в някои дамаскини и в печатните чети-миней (1689—1705 г.) на Димитрий Ростовски, когато житията постепенно започват да се определят като истории за светците и чудесата им.

Dimitar Kenanov (Veliko Turnovo, Bulgaria)

A HISTORY OF THE INTRODUCTORY PART OF THE LIFE OF SAINT NICHOLAS BY SYMEON METAPHRAST

(Summary)

Probably the translation of the Life of the Saint appeared in Bulgaria in the 14th century. The anonymous translator adhered strictly to the principle of literal translation, i. e. word for word. The article considers the rich structures of the preface (*προοίμιον*) and its authorized adaptation in Russia in the 17th century. The version in modern Greek of Damascene Studites (16th c.) preserved the contents of the preface. The version of Damascene Studites was translated into literary Bulgarian by Grigori Prilepski and Samuel Bakachich who followed the principles of logical translation.

As regards the versions in modern Bulgarian, some translators used a new preface while others missed the introductory part.